

**LA BATALLA
DE L'EBRE**
CRÒNICA FOTOGRÀFICA

David Tormo Benavent

LA BATALLA DE L'EBRE

CRÒNICA FOTOGRÀFICA

AUTORIA DESCONEGUDA / BNE

 efadós®

 memorial
democràtic

 Generalitat
de Catalunya

LA BATALLA DE L'EBRE

CRÒNICA FOTOGRÀFICA

Col·lecció «Catalunya en Guerra»

Primera edició: març del 2026

© dels textos, David Tormo Benavent

© del pròleg, Eloi Vila i Escarré

© de les fotografies, diversos autors

© de la col·lecció, Editorial Efadós

© de l'edició, Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3, nau A
Polígon industrial les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original i disseny

Editorial Efadós

Hi col·labora

Memorial Democràtic · Generalitat de Catalunya

Amb el suport de

Assessorament lingüístic
M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada
Autoria desconeguda / BNE

Arxius consultats

Agencia EFE
Archives of the New York University - Fund Tamiment
Library & Robert Wagner Labor Archives (NYU)
Archivo José F. Demaría «Campúa»
Archivo Histórico del Ejército del Aire y del Espacio
Archivo Histórico del Partido Comunista de España (AHPCE)
Archivo General Militar de Ávila - Ejército de Tierra
Arxiu General Universitari de la Universitat d'Alacant
Arxiu de la Democràcia (UA - ADAR)
Biblioteca Nacional de España (BNE)
Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH)
Col·lecció Salvador Busquets Artigas
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
International Center of Photography / Magnum Photos
ContactoPhoto

ISBN 979-13-87658-53-3

DL B-3065-2026

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

L'Ebre: la batalla eterna

Pàg. 10

LA BATALLA DE L'EBRE

El cant del cigne de la República

Pàg. 15

EL PAS DEL RIU

L'altra batalla: bombarders
contra pontoners

Pàg. 73

EL CAMP DE BATALLA

L'escenari d'una cruenta
batalla de desgast

Pàg. 197

MÉS ENLLÀ DEL FRONT

El necessari per poder sobreviure

Pàg. 323

ELS EFECTES DE LA BATALLA

L'empremta de la guerra al territori

Pàg. 372

EPÍLEG

Museïtzació de la memòria de la batalla

Pàg. 374

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

L'EBRE: LA BATALLA ETERNA

Eloi Vila i Escarré, periodista i escriptor

Quan parlem amb els fills o els nets dels que van anar a la guerra, hi ha un parell de coses que repeteixen sovint. Una: que el seu pare o el seu avi mai havia disparat un tret. I l'altra: que havia anat a lluitar a l'Ebre.

Els qui fa anys que furguem en la memòria oral com a punt de partida per reconstruir les històries humanes dels qui van anar a la guerra sabem que els records es transformen –per l'implacable pas del temps– o es construeixen a partir de la por i del desconeixement. Entenem que la majoria dels soldats que van lluitar a primera línia de front expliquessin sempre que mai havien premut el ga-

llet. Prou dur deu ser conviure amb el convenciment que has mort algú. I, potser, encara més, amb el dubte de si una bala perduda teva havia escapçat una vida. Un pes demolidor que regira l'estómac i encongeix l'ànima. És normal, també, que no expliquessin pràcticament res del seu dia a dia. De si es menjaven un plat de cigrons corcats i durs com una pedra o de si passaven gana i set, de si anaven pixats i cagats fins a les orelles en una trinxera, de si vivien plens de polls suportant una picor i una coïssor insofribles o de si havien sostingut en braços el cos d'un company amb el cap obert per un morter. I, davant d'això, la resposta ha estat el silenci. El silenci com a arma de supervivència efectiva per la por d'una repressió implacable d'una dictadura eterna i de supervivència emocional per protegir-se

un mateix i les generacions següents. Un silenci que volia ser l'antídot del dolor però que, amb els anys, es transforma en un trauma col·lectiu. Perquè, darrere la porta de cada casa d'aquest país, hi ha una història relacionada amb la guerra. La història de milers de joves abatuts per les bales i el foc dels morters o l'aviació que, en un instant, ho perden tot: els fills, la parella, els pares o els germans. I també la joventut, els somnis i les il·lusions. I s'imposa la por, el silenci dels vençuts i el dels guanyadors, la repressió, la venjança, l'odi i l'oblit. I milers d'històries queden enterrades als camps de batalla, en una fossa comuna i dins els calaixos de moltes cases, a voltes plens de cartes que expliquen una guerra que ningú gosa mirar.

JOSE DEMARIA VÁZQUEZ CAMPÚA / ARCHIVO JOSÉ F. DEMARIA CAMPÚA

AUTORIA DESCONEGUDA / BNE

Recordo que, quan Albert Om va saber que treballava en temes relacionats amb la guerra, em va explicar que el seu avi hi havia anat. Que es deia Josep Ferrer. Que era picapedrer i músic. I que va lluitar a la batalla de l'Ebre. Per saber més coses, havia de parlar amb la seva mare, la Isabel, i les seves dues tietes, la Rosita i la Dolors, que també estaven convençudes que el seu pare havia lluitat a l'Ebre. En tenen unes cartes, em va dir l'Albert. Els les demano. I començo a reconstruir la història. Aquesta: en Josep va anar a la guerra l'abril del 1938. Marxa de Vic amb dues filles, la Isabel i la Rosita i amb la dona, Maria Bubaré, embarassada. A finals de maig del 1938 entra en combat. I el primer dia, mor. Les seves pertinences arriben a casa seva, a Vic. Entre elles, les cartes que duia a sobre. Tacades de sang. L'última que havia rebut és de la Maria. Li explica que ha parit. I que és una nena. I que es diu Dolors. Per a la família, tot això havia passat a l'Ebre. Però no. En Josep no va

morir a l'Ebre sinó al front del Segre, al Morinyol, al cap de pont de Balaguer.

Aquest no és un cas aïllat. Perquè va ser la batalla més llarga, cert. Perquè és on la República va sacrificar milers de joves per intentar capgirar una guerra que tenia perduda. Perquè és on la mort va vèncer la vida. I, així, l'impacte de la batalla de l'Ebre en l'imaginari col·lectiu és tan potent que, per a molta gent, la batalla de l'Ebre és la guerra. O la guerra és la batalla de l'Ebre. Per això és clau obrir aquest llibre que teniu entre les mans. Perquè David Tormo és segurament qui més en sap, d'aquesta batalla, i també qui més s'estima aquesta terra i el que s'hi va viure. Perquè la selecció fotogràfica i l'ordre temàtic que el vesteix són extraordinaris per poder entendre què hi va passar, a l'Ebre. Entendre per poder pair que l'espai de la batalla és una gran fossa comuna a l'aire lliure que, pràcticament noranta anys després, bressola milers d'històries dels que hi van desaparèixer i dels quals encara no sabem res.

La batalla de l'Ebre

EL CANT DEL CIGNE DE LA REPÚBLICA

David Tormo, doctor en Història Contemporània

La pèrdua de la ciutat de Terol el gener del 1938 iniciava un cicle de derrotes per a l'Exèrcit Popular de la República. El març, l'esfondrament del front d'Aragó va dur el front de guerra a Catalunya, a les línies del Segre i de l'Ebre, fet que culminà amb la divisió del territori republicà el 15 d'abril amb l'arribada de les forces franquistes a la Mediterrània.

Tot i disposar d'una gran oportunitat per ocupar Catalunya, la diada de Sant Jordi s'iniciava l'ofensiva de Llevant. Franco havia renunciat a prendre el Principat, on quedaven les restes d'un exèrcit mal·lès i desorganitzat després de la retirada d'Aragó, per

conquerir València i escanyar Madrid, la ciutat que se li resistia des de l'esclat de la guerra.

L'aferissada resistència de les unitats republicanes al front de Llevant, tot i endarrerir l'avenç dels rebels, no va aconseguir aturar-lo. A finals de juny, la possibilitat de perdre la ciutat de València va forçar l'Estat Major republicà a dissenyar una maniobra de distracció que alleugés la pressió sobre la capital llewantina. Entre l'abril i el juny, les unitats que havien quedat atrapades a Catalunya havien disposat de prou temps per refer-se, amb la incorporació de noves lleves, incloent-hi la del Biberó, i l'arribada d'armes a través de la frontera francesa. Aquelles havien de ser les unitats encarregades de protagonitzar el pla dissenyat pel general Vicente Rojo, i l'Ebre, el seu escenari.

AUTORIA DESCONEGUDA / ARCHIVO HISTORICO DEL EJÉRCITO DEL AIRE Y DEL ESPACIO

LA 'PAVA', ELS ULLS DEL CEL

Abans i després dels bombardeigs aeris, els aparells de reconeixement fotogràfiaven els objectius per localitzar-los i avaluar-ne els danys. Els republicans van batejar els aparells de reconeixement enemics amb el sobrenom de «pava». Veure'ls significava que els bombarders eren ben a prop.

PLOVIEN BOMBES

Al migdia del 25 de juliol, poc després de l'entrada de les forces republicanes a Corbera d'Ebre, l'aviació franquista bombardejava la població. Les càmeres dels bombarders van captar els impactes i els núvols de fum que les explosions van provocar al davant i al darrere de l'església de Sant Pere.

AUTORIA DESCONEGUDA / ARCHIVO HISTÓRICO DEL EJÉRCITO DEL AIRE Y DEL ESPACIO

L'ofensiva, a més d'alleujar el front valencià, havia de servir per retornar la moral de victòria a la rereguarda republicana, amb una operació agosarada i complexa, atesa la necessitat de superar un escull com l'Ebre. També havia de demostrar a les democràcies europees que la República encara tenia forces per resistir i canviar el rumb d'una guerra que molts donaven per perduda. La possibilitat d'un conflicte europeu semblava imminent, després de l'annexió d'Àustria per part de l'Alemanya de Hitler el març i les tensions amb Txecoslovàquia per la qüestió dels Sudets, un conflicte que, creien les autoritats republicanes, obligaria França a abandonar la seva política de no-intervenció i donar suport a la República en la seva lluita contra Franco, aliat de Hitler i Mussolini.

A l'Ebre, doncs, el president Negrín i el general Rojo hi van esmerçar, tot i la perillositat de la maniobra, una bona part dels recursos humans i materials de què disposaven per a la defensa de Catalunya en cas que Franco reactivés l'ofensiva sobre el Principat. Aquesta aposta, d'entrada, els va atorgar un èxit equiparable amb l'obtingut el novembre del 1936, quan es va impedir la caiguda de Madrid, però a la llarga va significar el sacrifici de tot l'Exèrcit de l'Ebre i una bona part de l'Exèrcit de l'Est, unes pèrdues de les quals no es van poder refer. A l'Ebre, la República va resistir 115 dies; Catalunya seria conquerida en només 52 dies. D'aquí que, sovint, es consideri la batalla de l'Ebre el cant del cigne de la República o, si més no, de la Catalunya republicana.

AUTORIA DESCONEGUDA / BNE

EL PAS DEL RIU

L'altra batalla: bombarders contra pontoners

A les 0.15 hores del 25 de juliol del 1938, en una nit sense lluna, els primers nedadors travessaven les fredes aigües de l'Ebre per neutralitzar les patrulles enemigues de la riba dreta. Al seu darrere, per diversos punts entre Flix i Benifallet, centenars de barques començaven a traslladar milers d'homes fins a l'altra banda del riu. Havia començat la que seria la batalla de l'Ebre. Amb les primeres llums del dia, advertits de l'atac republicà, els avions franquistes es van enlairar per metrallar i bombardejar l'onada d'atacants i els mitjans de pas que s'anaven bastint sobre el riu. A les barques les va seguir l'estesa de passeres de suro i, ben aviat, sota la pluja de bombes de l'enemic, pontoners i sapadors van començar a construir ponts de fusta i de ferro per facilitar el pas de camions, blindats i tota mena de vehicles que facilitessin l'avenç republicà. Al riu s'hi va lliurar una altra batalla al marge de la que es disputaria terra endins. L'aviació italiana, alemanya i franquista bombardejava constantment els ponts, les passeres i les barques. Com recull la cançó, el que uns esfondraven de dia, els altres ho reconstruien cada nit.